

e-ISSN: 2148-0494

dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2020, Cilt:8, Sayı:1, 8:343-349

***Türkiye’de Otantik Felsefe Yapabilmenin İmkânı ve Din Felsefesi:
Paul Ricoeur Örneği Üzerinden Bir Soruşturma***

Recep Alpyağıl

İz Yayıncılık, İstanbul, 2014, 189 sayfa.

Mehmet Bayır*

Türkiye’de Otantik Felsefe Yapmak Mümkün Mü?

Recep Alpyağıl¹ bir derdim var, diyor. Bu dert, İslam hikmetinin yeterince kavranamamış ve çağdaş felsefeye taşınamamış olmasıdır. Bu bağlamda Alpyağıl, tıkanıklığı açmak ve aşmak için yeni yollar bulmayı, her daim bir arayış içinde olmayı kendine misyon edinmiştir. Kitabın yazılış gerekçesi eski(meyen) bir soru olan “Türkiye’de neden filozof yok ya da neden özgün bir felsefemiz yok?” sorusuna cevap aramak gayesiyle açıklanmaktadır. Bu soru, özgün felsefe yapabilmeyi kendine dert edinmiş olan yazarın, aynı zamanda spesifik bir sorunudur. O, bu kısır döngüden çıkmanın ve çözüm geliştirmenin din felsefesi ile mümkün olacağı kanaatindedir. Din felsefesi, geçirgen yapıli bir disiplin olarak diğeri disiplinlerle etkileşiminde, sağlıklı geçişler için bazen bir köprü, bazen de çıkması muhtemel gerilimleri nötralize ederek, yeniden üretip dönüştüren bir katalizör işlevi görmektedir. Türkiye’de felsefe yapanlar, maalesef din felsefesinin fonksiyonelliğı ve oynadığı ehemmiyetli rolün tam olarak anlaşılabilmesi nedeniyle bu disiplinden yeterince yararlanabilmişlerdir. Kitapta tartışılan temel soru ve sorunlar çağdaş bir felsefe düşünürü olan Paul Ricoeur üzerinden ele alınmıştır. Ricoeur’un tercih edilme sebebi, bir geçiş düşünürü olması, çoklu bakış açısına sahip olması ve çeşitliliğe ilgi duymasidir. Ricoeur’un bu niteliğı, deneyimlerini değerli kılan unsurlardır.

* Milli Eğitim Bakanlığı, mbay14@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4825-3819

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı

1. Din, Felsefe, Otantisite

Kitap bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte niçin din felsefesine ve spesifik olarak Ricoeur üzerinden bir dolayım/göndermeye ihtiyaç duyulduğunu açıklanmaktadır. I. Bölüm “*din, felsefe ve otantisite*” ana başlığı altında dört alt başlıktan oluşmaktadır. II. Bölüm “*Din felsefesi ve otantik felsefe için bazı Ricoeuryan problem başlıkları*” ana başlığı altında üç alt başlıktan oluşmaktadır. Sonuç kısmı “*Her türden “...ve...’nin önünü açmak veya “...vav...” la düşünmek*” konu başlığını ihtiva etmektedir.

Tanzimattan bu yana karşılaşılan her müşkil meselenin halli için hep yeni tanzimler yapılmıştır. Fakat felsefe bu tanzimden, yeniliklerden payını alamamıştır. Bugün hala “*Türkiye’de özgün felsefe var mı ya da dünya ölçeğinde bir filozofumuz var mı?*” sorusunun bugün dahi cevaplanması gereken bir soru ve çözümlenmesi gereken bir sorun olarak varlığını korumasından bu durum anlaşılabilir. Bu bağlamda amaç, salt bir sorun tespiti yapmanın ötesinde bir çözüm geliştirebilmektir. Felsefede yaşanan tikanıklığın en önemli sebebi, gelenekle olan bağların kopması ve etkileşimin kesilmesi olarak değerlendirilmektedir. Geleneğin birikimiyle sağlıklı bir iletişim kurmak, bu birikimin analiz edilerek yeniden inşa edilmesi, felsefe için tek çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu anlamda din felsefesi, dünle bugün arasında köprü kurabilme potansiyelini içinde barındıran bir niteliğe sahiptir. Konunun Ricoeur üzerinden tartışılmasının nedeni, Ricoeur’un yaşamı boyunca kendini A’raf’ta² konumlandırmış arabulucu bir filozof olması, disiplinler arası yaklaşımında din felsefesinin önemli bir yer tutması, bir çalışmasında³ felsefenin çıkıştan önceki son kavşak olarak din felsefesini görmesi gibi unsurlardır. Ricoeur felsefesi, merkezsizliğe ve çeşitliliğe inanan çoklu bir felsefedir.

2. Otantik Felsefe Yapmanın Önündeki Paradoksal Engeller

2.1. “Dinsiz” Felsefe Yapmak

Felsefe yaparken dini hesaba katmak zorunda olmasa bile, otantik felsefe iddiası olan filozofun, içinde yaşadığı toplumun dini ile bağlantı kurmadan, dini motifleri araçsal düzeyde felsefi üretimin bir parçası olarak kullanmadan, yani yerel

² A’raf, İslam inancında cennet ile cehennem arasında bir yerdir. Ancak burada, arada bir yerde durmak - arada yer almak anlamlarında bir metafor olarak kullanılmıştır.

³ Felsefede Ana Akımlar (Main Trends in Philosophy)

şartları dikkate almadan otantik felsefe yapmak nasıl mümkün olacaktır? Batı'da felsefe ile din arasındaki gerilimin ilkçağ filozoflarınca aşıldığı, hala bugün bile Hıristiyan ve Yahudilikteki dini motiflerin filozoflar için bol miktarda yorumlanarak tüketilen velûd bir kaynak olmaya devam ettiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda din ile felsefenin arasının açılmasını laikliğe bağlamak pek mümkün görünmemektedir. Bu hakikate rağmen ülkemizde birçok felsefecide, din ile felsefenin birbirinden bağımsız iki disiplin olduğu, din ile felsefenin ilahiyat çatısında yapılabileceği fakat bununda bağımsız bir disiplin sayılamayacağı düşüncesi genel bir tutumu yansıtmaktadır. Ülkemiz üniversitelerinde, geleneklerinin sunduğu imkanları alabildiğine kullanarak felsefe yapan Batılı filozofların tedrisatı yapıldığı halde, kendi mirasımız olan Taftazani, Cürcani , Molla Fenari vd. yerel değerlerimizin görmezden gelinmesi açık bir çelişkidir. Felsefecilerimizin negatif bir unsur olsa bile, dinin fonksiyonel niteliğini görmezden gelmesi tam bir apati⁴ durumudur.

2.2. Felsefesiz “Din-dar” Olmak

Felsefeden dinin dışlanması sadece felsefi tutuma bağlamak haksızlık olacaktır. Geçmişten bu yana felsefede dinin yerine ilişkin bir meşruiyet sorunu hep var olagelmıştır. Felsefeye yönelik “dinsiz felsefe” biçiminde ki çarpık algı, felsefeye karşı hoşgörüsüz bir tutum takınılmasına sebep olmuştur. Oysa ki geçmişte din ve felsefeyi başarılı bir biçimde telif eden büyük filozoflar yetiştirmiş bir düşünce geleneğinden devraldığımız bu mirasın yeniden ihya ve inşa edilmesi gerekmektedir.

3. Paradoksları Aşmada Ricoeur'un Arabulucu Felsefesi

Ricoeur'un her daim iman ve kuşku arasında bir yerde durması, ikilemler ve çatışmalardan yeni bir sentez çıkarabilme yeteneği, sorunların aşılmasında takip ettiği disiplinler arası “aşılama” ve “kaynaştırma” metodolojisinin başarılı sonuçlar üretmiş olması vd. sebepler, onu değerli bir prototip kılmaktadır. Türk düşünce faaliyetlerinin temel ikilemler üzerine bina edilmiş olması nedeniyle Ricoeur'un metodolojisi bu bağlamda zihin açıcı bir deneyim olarak, kendi felsefi sorunlarımızın çözümüne olumlu katkılar sağlayabilir. Ricoeur'un çatışan yorumların arasını bulmak için yaptığı *çeviri-m* felsefesi, Freud'un “*bastırılan geri döner*” aforizması ile paralellik arz etmektedir. Her şey döner durur. Bu dönüş bir geriye dönüş sayılamaz,

⁴ Çevre ile anormal derecede ilgisizlik, duygusuzluk, kayıtsızlık

çünkü dönülen yer artık eski yer değildir ve çok şey değişmiştir. Felsefe dönemeçlerle yol alır, fakat bugün için anlamlı olan bir dönemeç, yarın için anlamlı olmayabilir. Batılı felsefeciler, felsefe yaparken birçok dönemeçten geçerek felsefelerini geliştirmişlerdir. Dönüş, bir felsefecinin düşünce üretmek amacıyla yaptığı bir düşünsel seyahat olarak anlaşıldığı takdirde, doğuya, batıya, dine, tarihe, geleceğe dönülmesinin ne sakıncası vardır? Türkiye’de felsefi faaliyetler için bir dönüşten söz edilebilir mi? Buna kısmen evet diyebiliriz. Özü itibarıyla çevrim düşüncesi geçmişle gelecek arasında gidiş-geliş yapılabilen bir köprü olarak geleneği çağrıştırmaktadır. Ne yazık ki ülkemizde *gelenek* denilince akla *geriye dönüş-irtica* gelmektedir.

Gelenek bir yerden başlamanın adıdır. Her disiplin bir gelenekle başlar. Gelenek doğrusuyla yanlışıyla yadsınamayacak bir başlangıç noktasıdır. Ricoeur’a göre gelenek, felsefi düşünce açısından barındırdığı potansiyel ile, irtica bir yana yenileşmenin hatta aydınlanmanın bir parçasıdır. Geleneği önemsemek, geleceği ihmal etmek değil, geleceği geleneğin gücüyle yeniden inşa etmek demektir. Gelecek nesiller aynı soru ve sorunlarla boğuşmasın isteniyorsa, kutsal metin ve mitoloji ayrımı yapmaksızın gelenekle güçlü bir bağ kurulmalıdır. İşte bütün mesele gelenekle gelecek arasındaki çevrimi kaybetmemektir.

Çevrim, çeviri ile ilişkili bir kavramdır. Çeviri, yabancı bir dilden kendi dilimize aktarım yapmak kadar, kültürel transfer yoluyla kazanımların, zamanın ruhuna uygun olarak yeniden üretilmesidir. Felsefe özelinde, çeviri faaliyeti aslında felsefe yapmanın bir yolu olmalıdır. Eleştirel bir okumaya ya da diyaloga girilmediği takdirde, bu durumda kültürel hegemonyanın boyunduruğu altına girmemiz kaçınılmaz olacaktır. Müslüman filozofların tercüme faaliyetlerini anlamlı kılan şey, tercümelemleri yeniden yorumlayarak özgün felsefi metinlere dönüştürebilme becerileriydi. İslam dünyasında ilk felsefi hareketler *beytülhikme*⁵ çatısı altında kurumsallaşacak kadar ileri gitmiştir. Peki tarihsel bir metne dönüşmüş olan ve muhtemeldir ki bize yabancılaşmış olan geçmişin felsefi mirasını bugüne nasıl taşıyabiliriz? Tabi ki zamanın ruhuna uygun bir eleştirel okuma ile temellük⁶ (seizin) ederek bunu yapabiliriz. Bu durumda temellük edilen gelenek artık yabancı ve öteki olmaktan çıkar, kendimizin olur.

⁵ Abbasi halifesi Memun tarafından Bağdat’da kurulan kütüphane ve çeviri merkezi. Bkz: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d060089>

⁶ Yabancı olan şeyin kişinin kendisinin kılmasıdır. Ricoeur tarafından kavramsallaştırılmıştır.

4. Geçmiş Olarak Gelecek ve Anlatı Kavramı

Geçmişini araştırmak sanılanın aksine dünü değil, bugünü araştırmaktır. Geçmişte bir felsefe var mı yok mu sorusu geçmişe ilişkin bir belirlemeden çok, bugüne yönelik bir tespittir. Zira dün bir felsefe var idiyse, bugünün felsefesinden bahsedebiliriz. Anlatı (narrative) geçmişin ya da şimdinin, belli bir öyküleştirmeye yoluyla aktarımı demektir. Örneğin tarih disiplininin neredeyse bütünüyle anlatı üzerine kurulduğu/kurgulandığı söylenebilir. Ricoeur'a göre geçen yüzyılın çeyreğinden itibaren tarih episteminin konusu olmaktan çok edebi eleştirinin bir konusu, tarihçilerde belli anlatı teknikleriyle metin yazan romancılarla eşdeğer görülmüşlerdir. White'a göre tarih bir kurgu yapımıdır ve gerçekleri bize bir romandan daha çok ya da daha az ulaştırıyor değildir. Bu yadsınacak bir şey de değildir. Çünkü olgular anlamlı bir bütün oluşturmak üzere kendiliğinden bir araya gelen veriler değildir. Bunları örgütleyerek anlamlı bir anlatı haline getirecek olan kişi tarihçidir. Tarih, her dakika olayları kayıt altına alan, arşivleyen mekanik bir şey değildir. Tarih mükemmel bir görgü tanığı olmadığı gibi, tarihçi de sadece gözlemlediklerini aktaran kişi değildir. Tarihçi bir yana, sıradan bir insan dahi yaşadığı tarih sahnesinde her an olup biten şeyleri farklı bağlamlara yerleştirebilir, onlara faillerinin düşünmediği yeni anlamlar yükleyebilir. Bu bağlamda ne kadar olay ve buna tanık olan kişi varsa o kadar farklı anlatı oluşturulması mümkündür.

Farklı anlatılar ve betimlemelerle tarihin yorumlanması, tarihi gerçekliğin inkârı değil, aksine ikrarıdır. Bu kadar anlatının içinde hangisi gerçek ya da geçerli sayılacağı meselesi White'a göre anlamsız bir sorudur. Nasıl ki iki ressamın bir manzaraya baktıklarında onu aynı şekilde resmetmelerini beklemiyorsak; her ikisinin yaptıkları resimler arasında bir tercihte bulunmamız, hangisinin gerçek ya da doğru olduğunu belirlememizin bizden istenmesi de beklenmemelidir. Geçmiş inşa edilebilir kurgusal bir karaktere sahip olduğundan, tarih de tarihçinin perspektifine bağlı olacaktır. Dolayısıyla tarihçilerin kurguladığı olayların birbirinden farklı olması yadsınamaz.

Anlatılar insan yaşamının "*modus operandi*"⁷ leridir. Her anlatının söyleyecek bir sözü, iletilecek bir mesajı vardır. Felsefe tarihinin de anlatısal bir yönü varsa Türkiye felsefe tarihini nereden başlayarak anlatmalıyız? Örneğin felsefe tarihini

⁷ Latince bir kavram. Bir kimsenin çalışma yöntemi ve alışkanlıklarını ifade eder.

neden eski Yunandan başlatıyoruz da Çin'den başlatmıyoruz? Geçmiş felsefi birikimimizi inşa ederek yeni bir anlatı oluşturmalıyız. White'ın *tablo metaforu*⁸ bize felsefe tarihinin yeniden nasıl üretilebileceğine ilişkin zihin açıcı bir yöntem sunmaktadır. Her şeyden önce, geçmişte oluşturulmuş olan anlatıları tek doğru olarak kabul edip bununla yetinmemeli ve yeni anlatılar oluşturabilme cesareti gösterebilmeliyiz.

5. Din Felsefesi ve Hermenötik

Geçen yüzyılın en popüler birkaç felsefi kavramından biri hermenötiktir. Kutsal metinlerin anlaşılmasına yönelik bir yorumlama faaliyeti olarak başlayan hermenötik, tüm felsefi disiplinleri kuşatan bir metodoloji haline gelmiştir. Geçmiş mirası bugüne taşımak, metin çözümlenmeleriyle mümkün olacaktır. Metnin anlamı, metnin arkasında saklı olan değil, önünde olan bir şeydir. Her metin bir başlangıçtır. Bugünümüze nasıl ve ne şekilde taşınacağı, bize neler söyleyeceği, bizim bugüne ait yorumlarımızla yakından ilişkilidir. Örneğin tartışılan hususlardan biri olan Kur'an'ın tarihselliği meselesinde; Kur'an 1400 sene önceki indiği insanlara-topluma bir şey söylüyor, onlar için anlamlıdır demek; Kur'an bana inmedi, bana bir şey söylemiyor demekle aynı şeydir. Metin okuyucunun-yorumcunun çağdaşdır. Metin hep canlıdır, diridir ve okuyucusunun-yorumlayıcısının bir adım önündedir. Yeter ki okuyucu Ricoeur'un dediği gibi “*anlamak için inanmakla, inanmak için anlamak*” arasında bir çevrimden yaklaşsın meseleye. “*Evet ya da hayır*” diyalektiği tek yanlı bakış açısına gönderme yapan, indirgemeci ve konformist bir tercihtir. Seçeneklerden birini tercih etme dayatmasına boyun eğmeden, birbiriyle çatışır gibi görünen kutuplarla yüzleşmek ve bu kutupları uzlaştırmak, şüphesiz “*evet ve hayır*” diyalektiğinin felsefi gücü ile mümkün olacaktır.

6. Ateizm ve Din Felsefesi

Ateizm ile teizm arasında nasıl bir alaka vardır? Aydın'a göre, “*Ateizme dini değer atfedenenler, Tanrı karşısındaki ilgisizlik ve kayıtsızlığın teizm için tehdit oluşturduğu görüşündedir. Ateistler olumsuz açıdan da olsa Tanrı ile ilgilenmektedir.*” Ricoeur, bir kuşku çağında yaşadığımız düşüncesindedir. Ona göre çağdaş felsefeci ne indirgeyici olmalı ne de salt pozitif hermenötik ile yetinmelidir. Çağdaş felsefeci, teizm

⁸ White'e göre tarih tablo yapmaya benzer. Yani tarih geçmişin kayıp gerçekliğini bulmaktan çok, geçmişin estetik bir takdimidir.

ile ateizm arasında aralıksız bir salınımda gidip gelen bir yerdedir. Ricoeur'a göre kuşku adeta imanın ön aşamasıdır. Ateizm, dinin olumsuzlayıcı, inkâr edeni olarak görülmemelidir. Ateizmin teizmle ilgili yaklaşımları bir yönüyle belirsizlikler ve tehlikeler içerse de, imana yeni bir temel bulma, yeni yollar açma potansiyelini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde ateizm algısı önyargılar nedeniyle pozitif olarak ele alınıp değerlendirilememekte, felsefesi yapılamamaktadır.

Sonuç Yerine

Yazar akademik bir dil kullanmaktan kaçınmış ve alana aşina olmayanların dahi anlayabileceği üslubuyla, eserin okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Yazar ülkemiz felsefesinin neden özgün bir felsefe geliştiremediği ve dünya çapında bir filozof yetiştiremediğini sorgulamıştır. Soruya cevap vermek ve soruna çözüm önermek sadedinde, tekrara düşme pahasına konuyu enine boyuna tartışmıştır. Konu çerçevesinde yapılan çözümler, önerilen çözümler ve geliştirilen retorikle bir farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye'de otantik⁹ felsefe yapılamamasının nedenlerine ilişki tespitler şu şekildedir;

1. Geleneğin ideolojik olarak dışlanması,
2. Felsefi etkinliğin Batı'dan yapılan aktarmacılıkla sürdürülmüş olması,
3. Türk felsefecisinin özgün felsefe geliştirmek bir yana, Batı'dan devşirerek yansıtma yoluyla aktardığı felsefeleri, tenkit dahi etmemiş olması,
4. Geleneğin gericilikle özdeşleştirilmesi nedeniyle yaşanan kopuşun, geleneğin birikiminden yararlanmayı imkansız kılması,
5. Gelenekle bağların kopması nedeniyle, Türk felsefesinin bir prototipten¹⁰ yoksun kalmış olmasıdır.

⁹ Kökü olan, kendi olan, özgün olan, sahici olan ve sahte olmayan gibi anlamları içerir.

¹⁰ İlk örnek, ilk model